

ДІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА НА МІЖНАРОДНІЙ КОСМІЧНІЙ СТАНЦІЇ

ACTION OF CRIMINAL LAW AT INTERNATIONAL SPACE STATION

Гуртовенко О.Л., к.ю.н., доцент кафедри кримінального права
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті аналізуються ключові питання кримінального права, а саме питання кримінально-правової юрисдикції на Міжнародній космічній станції.

Існує Угода між Урядом Канади, Урядами держав – членів Європейського космічного агентства, Урядом Японії, урядом Російської Федерації та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо співробітництва по міжнародній космічній станції цивільного призначення (далі – Угода про МКС). Згідно з ч. 2 ст. 22 Угоди про МКС у разі завдання громадянином однієї держави-партнера шкоди громадянину іншої держави-партнера чи орбітальному елементу іншої держави-партнера або за неправомірної поведінки громадянина однієї держави-партнера всередині або орбітальному елементу іншої держави-партнера передбачається можливість консультацій (наявність юридичних повноважень щодо проведення консультацій) між державами-партнерами. У тій самій статті певною мірою врегульовано і юридичні наслідки таких консультацій.

Існує велика ймовірність того, що положення, передбачені ст. 22 Угоди про МКС, стануть підґрунтям майбутніх положень про кримінальну юрисдикцію в космосі. Тому необхідно розглянути варіанти майбутнього відповідних положень Угоди про МКС. Перший – залишити до уваги величезну кількість чинників. Переваги і недоліки інституту дипломатичних переговорів є досить відомими. Другий – передбачити замість них колізійні положення кримінально-правової (матеріально-правової) природи. Другий варіант має значення взагалі в контексті колізій між положеннями кримінального права однієї юрисдикції і положеннями кримінального права іншої юрисдикції (інших юрисдикцій) щодо розповсюдження юрисдикції на вчинені кримінальні правопорушення. Якщо вдається до закріплення зазначених колізійних положень, то це потрібно зробити в міжнародному договорі. Краще, щоб це був широкий міжнародний договір (договір ООН). Втім, не виключений розвиток подій, за якого з'являтимуться міжнародні договори не під егідою ООН або з невеликою кількістю учасників.

Під час вирішення в колізійних положеннях питання про те, кримінальному праву (і, відповідно, місцю розгляду кримінального провадження/кримінальної справи, виконанню рішення, супутніх питань) якої юрисдикції потрібно віддавати перевагу, необхідно брати до уваги величезну кількість чинників. Це і питання рівня розвитку, ефективності, гуманності конституційного, кримінального права (йдеться про можливість установавання ієрархії колізійних положень з урахуванням наявності, зокрема, таких інститутів, як обставини, що виключають злочинність діяння, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання, характеристики покарань), і питання ефективності захисту прав потерпілого від кримінального правопорушення, і питання кримінального виконавчого та адміністративного, кримінологічного, віктимологічного права (профілактика негативних явищ соціуму, нагляд за «небезпечними» особами і т. ін.), і багато інших питань. Відповідні колізійні положення мають бути якомога конкретнішими. При цьому неприпустимим є таке формулювання, як «більш якісне право». Зрозуміло також, що юридичними засобами складно впливати на менталітет, правосвідомість, політику і подібні чинники. Як би там не було, створити зазначені колізійні положення непросто, але можливо, хоча й не без ряду недоліків.

Ключові слова: космічне кримінальне право, кримінально-правова юрисдикція в космосі, Міжнародна космічна станція, Угода про міжнародну космічну станцію цивільного призначення, переговори, колізійні кримінально-правові положення.

The article analyzes the topical issue of criminal law, namely, the issues of criminal jurisdiction at The International Space Station.

Agreement among The Government of Canada, Governments of Member States of the European Space Agency, The Government of Japan, The Government of the Russian Federation, and The Government of the United States of America concerning cooperation on the Civil International Space Station is in force (hereinafter referred to as the ISS AGI). According to Part 2 of Art. 22 of the ISS AGI in a case involving misconduct on orbit that (a) affects the life or safety of a national of another Partner State or (b) occurs in or on or causes damage to the flight element of another Partner State, the Partner State whose national is the alleged perpetrator shall, at the request of any affected Partner State, consult with such State concerning their respective prosecutorial interests. The legal implications of such consultations are to some extent regulated in the same article.

It is likely that the provisions of Art. 22 of the ISS AGI will form the basis of future provisions on criminal jurisdiction in space. It is therefore necessary to consider options for the future of relevant provisions of the ISS AGI. The first option is to remain in force the provisions on diplomatic negotiations. The advantages and disadvantages of the Institute of Diplomatic Negotiations are well known. The second option is to envisage instead criminal conflict-of-laws provisions.

The second option is relevant in general in the context of conflicts between the provisions of criminal law of one jurisdiction and the provisions of criminal law of another jurisdiction (other jurisdictions) regarding the extension of jurisdiction over criminal offenses. If you resort to fixing these conflict-of-laws provisions, you must do so in an international agreement. It is better if it was a broad international agreement (UN agreement). However, developments are not excluded conclusion of international agreements not under the UN auspices or with a small number of Parties.

When regulating in conflict-of-laws provisions an issues of which criminal jurisdiction should be preferred (and, accordingly, criminal procedure jurisdiction, enforcement of judgments, related issues), a great number of factors must be taken into account. This is in particular the issues of the level, efficiency, humanism of the constitutional and criminal law (it is a possibility to establish a hierarchy of conflict-of-laws provisions, taking into account, in particular, such institutions as circumstances excluding criminal nature of an act, exemption from criminal liability institution, exemption from punishment institution, characteristics of punishments), of the efficiency of the protection of the rights of victims of criminal offense, issues of penal enforcement law, criminological law (prevention of negative phenomena of society, supervision of 'dangerous' persons, etc.).

The relevant conflict provisions should be as certain as possible. Such wording as 'better law' is inadmissible. It is also clear that it is difficult to influence the mentality, sense of justice, politics and similar factors through legal means. However, establishing of criminal conflict-of-laws provisions is not easy, but it is possible, though not without a certain imperfection.

Key words: space criminal law, criminal jurisdiction in space, The International Space Station, Agreement on the Civil International Space Station, negotiations, criminal conflict-of-laws provisions.

Донедавна злочини в космосі вчинялися тільки в межах людської уяви. Але у 2018 р. в зовнішній обшивці космічного корабля «Союз МС-9» на Міжнародній космічній станції (далі – МКС) було виявлено діру, через яку з МКС витікало повітря. Це потягнуло за собою висловлювання керівників космічних установ і правоохоронних

органів, згідно з якими не виключалася можливість того, що цю діру могло бути злочинним чином пророблено під час перебування зазначеного корабля на МКС [1].

А у 2019 р. з'явилися підозри щодо скоєння іншого злочину на МКС. Астронавт NASA Енн Маклейн (Anne McClain) була звинувачена її дружиною Саммер Ворден (Summer

Worden) в перегляді даних банківського рахунку Саммер Ворден. Банк зазначив, що вхід до аккаунта було здійснено через один із комп'ютерів NASA. На час входу до аккаунта Енн Маклейн перебувала на МКС. Втім, Енн Маклейн зазначила, що відповідний доступ з її боку був правомірним [2].

Ці події зробили більш актуальним тему дії кримінального права в космосі, зокрема на МКС. І це при тому, що в майбутньому державний і приватний сектори опанування космосом будуть розвиватися все активніше. Усі, кого торкається злочинність, не повинні бути кинутими напризволяще через порушення принципу правової певності і недовісти кримінального права. Не можна допускати ані відчуженості, а не перенасиченості у сфері кримінального права, зокрема космічного кримінального права. Кожен актор має перебувати у стані залученості до сфери кримінального права, тобто у стані, який характеризується збалансованістю кримінального права. Досягнення такого стану відноситься до завдань кримінального права. З часом питання принципів дії кримінального права в космосі стане звичним. Профілактика профілактикою, але злочинність тією чи іншою мірою візьме своє. Існуючі принципи дії кримінального права (на їх прикладі зручно аналізувати ряд питань залученості, відчуженості і перенасиченості у сфері кримінального права) продовжать застосовуватись. Можуть з'явитися і нові принципи.

В українській, російській і англійській мовах терміни «космічне кримінальне право», «космическое уголовное право», «Outer Space Criminal Law» поки що майже не зустрічаються. В англійській мові частіше використовуються більш вузькі терміни, як-от «Criminal Jurisdiction in Outer Space», «Criminal Jurisdiction in International Space Law». В українській науці кримінального права космічне кримінальне право досліджується зрідка. З цієї теми є роботи В.О. Глушкова [3], О.О. Житного [4], Ю.І. Сверби [5].

Англомовних наукових робіт з питань космічного кримінального права значно більше. Ще у 1972 р. Стефен Горов (Stephen Gorove) присвятив проспективне юридичне дослідження кримінальній юрисдикції в космосі [6]. Є також дослідження П.Дж. Блоунта (P. J. Blount) [7], Віктора Івана Коелло Марселіна (Victor Iván Coello Marcelín) [8], Тейлора Стентона Харденштейна (Taylor Stanton Hardenstein) [9]. Із приводу принципів дії космічного територіального права висловлювались і такі юристи, як Франц Х. фон дер Дунк (Frans G. von der Dunk) і Нета Палковіц (Neta Palkovitz) [10]. Роботи ще ряду англомовних дослідників буде використано в цій статті.

Колись суддя Бреннан (Brennan) зауважив: «Незабаром нам доведеться мати справу з питанням: який закон має регулювати не тільки відносини між Землею (зокрема, США) і космічними суспільствами, але що, можливо, є більш важливим, який закон має діяти в космічних суспільствах і серед тих космічних мешканців, якими будуть люди космічних спільнот <...> Отже, якою є кримінальна юрисдикція в космосі?» [11]. Розселення людства космосом призведе до подальших диференціації та інтеграції юрисдикцій, виникнення міжюрисдикційних колізій і колізійних положень. При цьому доведеться долати ряд складностей, які стосуються всіх сфер особистості людини (біологічної, психічної, духовної (якщо її виділяти окремо від психічної), соціальної) і похідних від них сфер життєдіяльності груп людей і суспільства. Це, зокрема, радіаційний вплив, космічні відстані, забезпечення людей водою, харчуванням, медичне забезпечення, тиск на психіку людей і тварин, забезпечення гідного рівня духовного стану людини, соціальні виклики.

А поки що звернемось до того, як регулюється і як має регулюватися кримінальна юрисдикція на МКС, дослідження чого і є метою цієї статті.

У різні часи МКС перебувала на висоті від 330 до 417 км над поверхнею Світового океану. У зв'язку із двома обставинами постає питання про те, чи пролітає МКС у межах території тих чи інших держав.

По-перше, з позицій астрономії МКС перебуває в атмосфері Землі. З цих позицій верхній шар атмосфери Землі – екзосфера – сягає, як мінімум, 10000 км над поверхнею Землі. Існують астрономічні підходи, згідно з якими верхня межа атмосфери Землі сягає 150 000 км над поверхнею Землі, або половини відстані від Землі до Місяця. Повітряний простір відноситься до території держав (юридичне регулювання цього питання залишається недостатньо розробленим). Але одна справа – цілі астрономії і поняття «атмосфера», інша справа – цілі юриспруденції і поняття «повітряний простір» і «космічний простір». До території держави відноситься саме повітряний простір. У разі тлумачення позитивного права існують різні прочитання з приводу того, на якій висоті над поверхнею Світового океану проходить межа між повітряним простором і космічним простором. Людству часто доводиться визначати межі в різних сферах життєдіяльності, зокрема в юридичній сфері. Визначення є проявом з'ясування характеристик балансів.

Існує чимало різних наукових підходів до вирішення питання про межу між повітряним простором Землі і космічним простором [12]. Є і законодавчий підхід: певною мірою це питання врегульовано Законом Австралії «Про космічну діяльність», де йдеться про висоту 100 км над морською поверхнею [13]. Деякі дослідники пропонують передбачити в міжнародному праві межу між двома просторами на висоті 800 км над поверхнею Світового океану [14]. У такому випадку МКС пролітала би в межах території держав. Тоді в разі вчинення злочину на МКС для визначення належної юрисдикції довелось би розглядати такі ситуації: 1) МКС пролітає в межах території учасника Угоди між Урядом Канади, Урядами держав – членів Європейського космічного агентства, Урядом Японії, урядом Російської Федерації та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо співробітництва по міжнародній космічній станції цивільного призначення [15] (далі – Угода про МКС); 2) МКС пролітає в межах території держави (території держав), яка (які) не є учасником (учасниками) Угоди про МКС; 3) МКС пролітає в нейтральному просторі. Втім, зазначений підхід щодо межі на рівні 800 км над поверхнею Світового океану не є популярним і практично не береться до уваги. Це добре, зокрема тому, що в іншому випадку в ситуації, зазначеній в пункті 2, справа могла би обернутися вирішенням колізії між кримінальним правом різних юрисдикцій.

Згідно з п. 2.18.1. Спортивного кодексу Міжнародної авіаційної федерації (вона же Світова повітряна спортивна федерація, вона же Міжнародна федерація аеронавтики) межею між повітряним простором і космічним простором фактично є лінія Кармана, а саме висота, яка дорівнює 100 км (над поверхнею Світового океану) [16]. Зараз зазначена організація обмірковує зниження відповідної межі до висоти, яка дорівнює 80 км (над поверхнею Світового океану) [17]. Сам же Теодор фон Карман визначив відповідну межу на відстані 83,8 км над поверхнею Світового океану [18]. NASA визначає відповідну межу на рівні 122 км над поверхнею Світового океану [19]. Військово-повітряні сили США вважають відповідною межею відстань на рівні 50 миль (80 км 467 м) над поверхнею Світового океану [20]. Ці різночитання є похідними від технічних характеристик польотів повітряних і космічних апаратів, політичних та інших чинників.

Держави не заперечують проти безпечного використання свого повітряного простору для польотів повітряних і космічних апаратів. Зараз питання вчинення злочинів на висоті межі між повітряним простором і космічним простором не є актуальним. Воно стане таким, якщо профілактичні заходи не зможуть завадити розвитку злочинності в цій зоні, що можна передбачити у зв'язку з технічним прогресом. Це буде здатне підштовхнути держави до втілення в життя принципу правової певності шляхом прийняття міжнародного договору, що науковці пропо-

нують зробити вже майже п'ятдесят років, а зараз до цих закликів долучився і Комітет ООН з використання космічного простору в мирних цілях [21]. Таке врегулювання здатне призвести до виявлення конфліктів, але зазначене регулювання якраз і буде спрямоване на їх вирішення, а відсутність відповідних юридичних положень у випадку виникнення злочинності буде створювати більшу напругу, ніж наявність таких положень. Як би там не було, переважає підхід, згідно з яким для юридичних цілей МКС перебуває за межами повітряного простору держав.

По-друге, в Декларації Боготи від 3 грудня 1976 р. Бразилія, Колумбія, Конго, Екватор, Індонезія, Кенія, Уганда, Заір проголосили свій суверенітет над геостаціонарною орбітою (далі – ГСО), яка знаходиться над їхніми територіями [22]. ГСО перебуває на відстані 35 786 км над поверхнею Світового океану на рині екватора Землі, хоча в зазначеній Декларації йдеться про відстань 35 871 км над екватором Землі. У ст. 101 Конституції Колумбії відповідна ГСО названа частиною Колумбії [23]. Але інші держави не визнали цих положень із посиланням на заборону національного привласнення космічного простору, передбачену ст. II Договору про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла від 27 січня 1967 р. [24] (далі – Договір про космос). До того ж МКС перебуває не на висоті ГСО. Втім, це не виключає повернення до обговорення відповідного питання в майбутньому у зв'язку зі зростанням активності використання ГСО над Землею і можливим більш активним майбутнім розповсюдженням життєдіяльності людини на інших космічних тілах.

Отже, дія кримінального права на МКС вирішується на підставі інших положень. Стаття VIII Договору про космос передбачає, зокрема, таке: Держава-учасниця Договору, до реєстру якої занесено об'єкт, запущений у космічний простір, зберігає юрисдикцію і контроль над таким об'єктом і над будь-яким екіпажем цього об'єкта під час їх знаходження в космічному просторі, в тому числі й на небесному тілі; права власності на космічні об'єкти, запущені в космічний простір, включаючи об'єкти, доставлені або споруджені на небесному тілі, і на їхні складові частини залишаються непорушеними під час їх знаходження в космічному просторі або на небесному тілі, або після повернення на Землю. Отже, як бачимо, такі об'єкти є територіями відповідних держав, тому на них розповсюджується дія кримінального права таких держав у просторі. Легко помітити, що Договір про космос не містить колізійних положень щодо принципів дії кримінального права.

В Угоді про МКС також йдеться про принципи дії кримінального права на МКС. У цьому договорі співвідношення між принципами дії кримінального права врегульовано детальніше, але, як видається, не без недоліків. Утім, оскільки в Договорі про космос відповідні принципи просто перелічено, то у випадку вчинення кримінального правопорушення на МКС, який охоплюється колізією між принципами дії кримінального права, положення Договору про космос застосовуватись не будуть, оскільки: 1) положення Угоди про МКС є спеціальними (втім, частково); 2) положення Угоди про МКС містять певні колізійні ідеї.

Положення, передбачені ст. 22 Угоди про МКС, регулюють питання кримінальної юрисдикції. Ці положення мають як переваги, так і недоліки. Звісно, критикувати ці положення значно легше, ніж домогтись їх прийняття (цей процес був дуже складним). Але це не означає, що відповідні положення не потрібно розвивати.

Згідно з ч. 1 ст. 22 Угоди про МКС держави-партнери цієї угоди можуть здійснювати кримінальну юрисдикцію щодо членів персоналу всередині або на будь-якому орбітальному елементі, які є їхніми громадянами. У цій статті йдеться про неправомірну поведінку (англ. – «misconduct»), під якою, враховуючи назву ст. 22 Угоди про МКС «Кримінальна юрисдикція» і положення кримінального права різних держав, маються на увазі кримінальні право-

порушення. Тому далі в цьому дослідженні буде використовуватись термін «кримінальне правопорушення».

Як видається, використане в ч. 1 ст. 22 Угоди про МКС слово «можуть» (англ. – «may») тут означає наявність юридичного повноваження у світлі уявлень про збалансованість (як-от необхідність і достатність) засобів кримінально-правового впливу, а не суб'єктивного юридичного права в тому сенсі, в якому воно використовується в приватному праві.

Порівняно з положеннями Кримінального кодексу Російської Федерації [25] (далі – КК РФ) це положення Угоди не містить нічого нового. Але наявність відповідного тексту (не ідеї) за межами КК РФ підкреслює фізичну неможливість існування всіх текстів із російськими позитивно-правовими кримінальними ідеями тільки в КК РФ, тоді як в Росії КК РФ вважається єдино правомірним джерелом відповідних положень. Це спостереження з точністю, або *mutatis mutandis* стосується й інших держав.

Далі складніше. Згідно з ч. 2 ст. 22 Угоди про МКС у разі завдання громадянином однієї держави-партнера шкоди громадянину іншої держави-партнера чи орбітальному елементу іншої держави-партнера або за неправомірної поведінки громадянина однієї держави-партнера всередині або орбітальному елементі іншої держави-партнера передбачається можливість консультацій (наявність юридичних повноважень щодо проведення консультацій) між державами-партнерами. У тій самій статті певною мірою врегульовано і юридичні наслідки таких консультацій. Це потребує ряду коментарів.

Зазначені положення передбачають, зокрема, пасивний персональний принцип, який включено до кримінального права далеко не всіх держав. Відтворення цього принципу в Угоді про МКС засвідчує, що держави-партнери турботливо ставляться до своїх громадян і своєї власності, що є проявом явища залученості у сфері кримінального права.

У ч. 1 ст. 22 Угоди про МКС не використано слово «орбіта», а в ч. 2 ст. 22 Угоди про МКС це слово використано. Як видається, це не означає, що перша і друга частини ст. 22 Угоди про МКС передбачають різні місця вчинення кримінальних правопорушень.

У ч. 1 ст. 22 Угоди про МКС йдеться про громадян, які є членами персоналу держав-партнерів, а в ч. 2 ст. 22 Угоди про МКС сказано просто про їх громадян. Як видається, в обох частинах маються на увазі одні й ті самі фізичні особи, оскільки в Угоді про МКС (це цільове тлумачення зазначеної угоди) на час її створення не закладалося регулювання поведінки фізичних осіб, які не є персоналом держав-партнерів.

Обидва зазначені недоліки краще усунути і не припускати їх в майбутніх юридичних положеннях.

У ч. 1 ст. 22 Угоди про МКС сказано про розповсюдження принципу громадянства на випадки вчинення кримінальних правопорушень усередині або на орбітальних елементах незалежно від того, чиїми є орбітальні елементи (слова «будь-який орбітальний елемент» розуміються не тільки в технічному, а й в юридичному сенсі цих слів). У ч. 2 ст. 22 Угоди про МКС сказано про те, що у випадку вчинення кримінального правопорушення всередині або на орбітальному елементі іншої держави-партнера може бути проведено консультації між державами-партнерами. Отже, положення різних частин ст. 22 Угоди про МКС по-різному регулюють одну і ту саму ситуацію. Це колізія. Вона підлягає нормативно-правовому усуненню. Як видається, на практиці буде застосовуватись положення, передбачене ч. 2 ст. 22 Угоди про МКС.

А.А. Тюкалова щодо вибору юрисдикції на підставі Угоди про МКС пише так. Критерій персональної юрисдикції превалює над юрисдикцією держав-партнерів над їхніми орбітальними елементами. Тобто якщо громадянин Росії вчинить правопорушення, знаходячись на орбітальному елементі Американського партнера, він буде нести, тим не менше, відповідальність за правом Росії [26]. Це

твердження не відповідає дійсності, оскільки щодо ситуації зіткнень між принципом громадянства і територіальним принципом Угода про МКС містить колізію, котра, як видається, вирішуватиметься на користь варіанту у виді переговорів з альтернативною можливістю подальшої реалізації територіального принципу. Тобто щодо ситуації таких зіткнень Угода про МКС не передбачає колізійного положення, згідно з яким принцип громадянства завжди (беззастережно) домінував би над територіальним принципом. Натомість ч. 2 ст. 22 Угоди про МКС передбачає за результатами переговорів альтернативну можливість домінування територіального принципу і ряду інших принципів над принципом громадянства. Так, може бути, що держава-партнер, чий громадянин вчинив кримінальне правопорушення: 1) погоджується на здійснення юрисдикції іншої держави-партнера; 2) автоматично позбавляється своєї юрисдикції, якщо вона не надала запевнень у тому, що така держава передає справу своїм компетентним органам для цілей кримінального переслідування.

У проєкті Угоди про МКС 1988 р. передбачалося юридичне домінування США. Стесі Дж. Ратнер (Stacy J. Ratner) вважає так. У варіанті Угоди про МКС від 1988 р. йшлося про нездатність США отримати гарантії іншої держави-партнера, а не про нездатність (як в чинній Угоді про МКС) держави-партнера надати гарантії іншій зацікавленій державі [27]. Отже, автора можна зрозуміти так, що нинішній стан справ ближчий до балансу сил. Але спори (зокрема, стосовно того, чи надала держава відповідні гарантії) виникати можуть. Тому Стесі Дж. Ратнер у тому самому джерелі пропонує створити міжнародне космічне агентство. Це покращило би ситуацію. Проте в контексті цілей і мрій щодо розселення людства широким космосом (міжзоряний і навіть галактичний масштаб) перспективи єдиного міжнародного космічного агентства є не такими вже реальними. Крім того, в зазначеному джерелі Стесі Дж. Ратнер пише про розпливчастий і загальний характер положень, передбачених ст. 22 Угоди про МКС, у світлі майбутньої космічної колонізації.

Проаналізуємо ситуацію, передбачену ч. 2 ст. 22 Угоди про МКС, у світлі кримінального права Російської Федерації. При цьому у зв'язку з освоєнням космосу це питання здатне стати актуальним і для інших держав, зокрема України. Ідей, викладених у ч. 2 ст. 22 Угоди про МКС, КК РФ не передбачає. Згідно з російською наукою кримінального права і ст. 1 КК РФ ідеї такої юридичної природи повинні бути передбачені саме КК РФ. Це, звісно, не заперечує їх передбачення в міжнародних договорах, але такі ідеї повинні бути включені до КК РФ (продубльовані в ньому), в чому і полягає досягнення концепції кодифікації, зокрема кодифікації кримінального права. Цього зроблено не було. Тому має місце колізія між положеннями Угоди про МКС і положеннями КК РФ. З одного боку, колізія між положенням міжнародного договору (а за своєю юридичною природою Угода про МКС є юридичним актом) і положенням федеральним законом вирішується на користь положення міжнародного договору. З іншого боку, колізія між положенням КК РФ і положенням іншого нормативно-правового акту з питань того, яким актом підлягають регулюванню аналізовані питання, вирішується на користь КК РФ (такі колізійні положення «монопольного» виду зустрічаються в різних нормативно-правових актах різних юрисдикцій). Примирювальні (матеріально-правові) колізійні положення, які призначалися би для регулювання таких ситуацій, відсутні. Згодом це питання стане актуальним для більшої кількості держав, зокрема для України як космічної держави.

Угода про МКС не передбачає колізійних кримінально-правових (матеріально-правових) положень безпосередньої дії на випадок, коли на вчинене на МКС правопорушення одночасно розповсюджуються принцип громадянства і територіальний принцип. Замість цього передбачені переговори (дипломатичне рішення),

за наслідками яких уже йдеться про ряд колізійних кримінально-правових (матеріально-правових) положень. Ця складність має більш загальний характер. Немає міжнародних договорів, які передбачали би колізійні положення між кримінальним правом різних юрисдикцій (міжнародні договори про дипломатичні, процесуальні питання є договорами іншої тематики).

Існує велика ймовірність того, що положення, передбачені ст. 22 Угоди про МКС, стануть підґрунтям майбутніх положень про кримінальну юрисдикцію в космосі. Тому необхідно розглянути варіанти майбутнього відповідних положень Угоди про МКС. Перший – залишити в силі положення про дипломатичні переговори. Другий – передбачити замість них колізійні положення кримінально-правової (матеріально-правової) природи. Другий варіант має значення взагалі в контексті колізій між положеннями кримінального права однієї юрисдикції і положеннями кримінального права іншої юрисдикції (інших юрисдикцій) щодо розповсюдження юрисдикції на вчинені кримінальні правопорушення. Якщо вдається до закріплення зазначених колізійних положень, то це потрібно зробити в міжнародному договорі. Краще, щоб це був широкий міжнародний договір (договір ООН). Втім, не виключений розвиток подій, за якого з'являтимуться міжнародні договори не під егідою ООН або з невеликою кількістю учасників.

Із цього приводу існує моя публікація 2017 р. про колізію між принципами дії кримінального права [28]. У 2019 р. Мішель Хенлон (Michelle Hanlon) дуже схожим чином сформулював питання на прикладі космічного права. Він зазначає, що є дещо не певною ситуація, за якої астронавт А держави А вкраде годинник астронавта В держави В на елементі МКС, який належить державі С. Ще приклад. Приватна особа з держави А звинувачує приватну особу з держави В у викраденні годинника в межах капсули, побудованої державою С, яка (капсула) є частиною космічного корабля, ліцензованого і запущеного державою D. Технічно згідно з Договором про космос держави несуть відповідальність за шкоду, завдану космічними кораблями, які вони запускають або спонсорують. Але немає права, яке спеціально регулює поведінку людини в космосі. Це означає, що держава D буде відповідати за визначення наступних кроків, але держави А і В можуть мати складності з цим, що здатне швидко перетворитися на бюрократичний жах [29]. Тут не станемо детально аналізувати матеріально-правовий і процесуально-правовий погляди зазначеного автора. Але неможливо не звернути увагу на постановку питання.

Справді, неможна допускати ситуації, в яких актори опиняються між декількох вогнів. Одночасність розповсюдження на одну й ту саму ситуацію більше ніж однією кримінально-правовою юрисдикцією характеризується як явищами відчуженості, так і явищами перенасиченості у сфері кримінального права. Перші полягають, зокрема, в тому, що, як мінімум, на рівні теорії порушується принцип *non bis in idem*, отже, принцип правової певності, а тому і відповідні положення науки, позитивного права і правозастосовної практики. Другі ж полягають в існуванні невизначеності в питанні юридичної гавані акторів (нагадує літературне «за наявності відсутності» І. Ільфа і Є. Петрова). Це також означає порушення принципу правової певності: незрозуміло, яким є юридичний статус акторів, як втілювати в життя свої правомірні інтереси та юридичні повноваження, на що очікувати, на що сподіватися, чого остерігатися. З'являються негативні явища в усіх сферах особистості людини (біологічна, психічна, духовна (якщо її виділяти окремо від психічної), соціальна) і похідних від них сферах життєдіяльності груп людей і суспільства. Так, виникають негативні емоції, погіршується духовне самопочуття, стан здоров'я, соціальні незручності. Це стосується можливих суб'єктів кримінальних правопорушень, потерпілих, рятівників, третіх

осіб, органів публічної влади, учасників процедур і т. ін. Оскільки така ситуація суперечить праву, то відповідні положення кримінального права не підлягають реалізації. Теоретично це означає колапс кримінального права в розглядуваних ситуаціях.

Під час вирішення в колізійних положеннях питання про те, кримінальному праву (і, відповідно, місце розгляду кримінального провадження/кримінальної справи, виконанню рішення, супутніх питань) якої юрисдикції потрібно віддавати перевагу, необхідно брати до уваги величезну кількість чинників. Це і питання рівня розвитку, ефективності, гуманності конституційного, кримінального права (ідеться про можливість встановлення ієрархії колізійних положень з урахуванням наявності, зокрема, таких інститутів, як обставини, що виключають злочинність діяння, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання, характеристики покарань), і питання ефективності захисту прав потерпілого від кримінального правопорушення, і питання кримінального виконавчого та адміністративного, кримінологічного права (профілактика негативних явищ соціуму, нагляд за «небезпечними» особами тощо), і багато інших питань. Відповідні колізійні положення мають бути якомога конкретнішими. При цьому неприпустимим є таке формулювання, як «більш якісне право». Зрозуміло також, що юридичними засобами складно впливати на менталітет, правосвідомість, політику і подібні чинники. Як би там не було, створити зазначені колізійні положення не просто, але можливо, хоча й не без деяких недоліків.

Міжнародним приватним правом передбачено міжюрисдикційні колізійні положення. Функціонують і системи їх юридичного, організаційного, інформаційного, технічного та іншого забезпечення. Одні складності, пов'язані із запропонованими кримінально-правовими колізійними положеннями і міжюрисдикційними колізійними положеннями приватного права, є схожими, інші – не дуже. У цілому ж інститут відповідних положень у міжнародному приватному праві постав працездатним.

Є підстави спробувати реалізувати споріднений підхід і в кримінальному праві, а також запровадити системи його юридичного (зокрема, міжнародно-інституційного, судово-процесуального, виконавчого та ін.), організаційного, інформаційного, технічного та іншого забезпечення.

У цьому зв'язку привертає увагу порушення уявлене про криміналізацію положеннями, передбаченими ст. 146¹ «Насильницьке зникнення» Кримінального кодексу України [30] (далі – КК України). Питання є актуальним, оскільки Україна не повинна кидати напризволяще своїх резидентів (явище кримінально-правової відчуженості є негативною ситуацією і проявом соціального дисбалансу). Але юридичне вирішення питання потребує вдосконалення. Ч. 1 ст. 146¹ КК України передбачає, зокрема, такі склади злочинів: арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі, вчинене представником держави, в тому числі іноземної, з подальшою відмовою визнати факт такого арешту. Отже, можливими є дві ситуації. Перша: держава, щодо якої Україна висуває претензії, визнає, що вона протиправно (зокрема, злочинно) позбавила волі резидента України. Про ймовірність такого зізнання можна говорити хіба що з іронією. Друга: держава, щодо якої Україна висуває претензії, означає, що така держава правомірно позбавила волі резидента України, а Україна з цим не погоджується. У такому випадку має місце склад злочину. Запровадження складу злочину у виді (в ситуації) різночитань між державами є сумнівним підходом. Крім того, процесуальна реалізація такого положення матеріального права видається надзвичайно складною. Не кажучи вже про політичні наслідки відповідного конфлікту. Схоже положення справ можна передбачити щодо потенційних переговорів на підставі положення, передбаченого ст. 22 Угоди про МКС.

Викладене засвідчує, що варто розглянути питання про міжнародні органи (існуючі або майбутні), що вирішували би спірні питання тлумачення потенційних колізійних положень, які розглядаються, і питання забезпечення (зокрема, юридико-процедурного) їх втілення в життя. Зрозуміло, що тема міжюрисдикційних кримінально-правових колізійних положень потребує детальних досліджень.

Обидва варіанти майбутнього відповідних положень Угоди про МКС та можливих майбутніх угод про космічні тіла (природні та штучні) мають переваги і недоліки. Звернемося до них.

Юрист Міхаель Чатсіпанагіотіс (Michael Chatzipanagiotis) та інженер Рафаель Морро-Агуїлар (Rafael Moro-Aguilar) пишуть, що положення, передбачене ч. 2 ст. 22 Угоди про МКС, є формою принципу *aut dedere aut judicare* («або видай, або суди»), який було породжено не пов'язаною з опануванням космосу політичною напругою, що виникла ще до появи МКС, і відповідає співробітницькому характеру діяльності МКС. Автори зазначають, що, на думку юристів, положення, передбачене ст. 22 Угоди про МКС, є добрим балансом між усіма національними інтересами, між якими існувало суперництво під час переговорів під час укладення Угоди про МКС. Ганс П. Сінха (Hans P. Sinha) вважає, що ст. 22 Угоди про МКС є «гігантським стрибком для людства» на шляху до присутності кримінальної юрисдикції в космічному просторі [31].

Натомість Герміда Джуліан (Hermida Julian) стверджує, що положення, передбачені ст. 22 Угоди про МКС, не враховують унікальні потреби жертв злочинів у космічному просторі і не надають конкретних рішень для запобігання злочинності в космосі. Вона вказує, що космічна кримінологія і кримінологічне підґрунтя положень позитивного права про космічну юрисдикцію недостатньо розроблені. Герміда Джуліан розглядає фізичне, хімічне, біологічне, психологічне, соціологічне підґрунтя теми, закликаючи продовжити такі дослідження. Вона звертається до такого висловлювання: «наслідки поганого соціального планування космічних місій можуть бути такими саме серйозними, як наслідки поганої інженерії» [32].

Міхаель Чатсіпанагіотіс та Рафаель Морро-Агуїлар у зазначеному джерелі заперечують: «Ця критика, швидше за все, є необґрунтованою, оскільки Угода про МКС явно не була належною «площадкою» для дослідження космічної кримінології. Метою Угоди про МКС було вирішення ряду практичних проблем, з якими могли би зіткнутися держава-партнери МКС, і Угода про МКС впоралася із цим бездоганно». Як видається, ця відповідь дослідників характеризується неоднозначністю, зокрема через те, що позитивне право повинно бути всебічно обґрунтованим, а також через можливі позитивно-правові недоліки положення, передбаченого ст. 22 Угоди про МКС, про які вже йшлося і ще йтиметься нижче.

Недоліками обох згаданих варіантів є складний і часом злочинний процес їх обслуговування. Переговори можуть бути різними за рівнем складності. З одного боку, поки що у держав завжди виходило домовитися дипломатичним шляхом про відшкодування шкоди, завданої космічними об'єктами, на підставі Конвенції про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами, від 29 березня 1972 р. [33]. Державам не доводилося звертатися до передбаченої цієї Конвенцією Комісії з розгляду претензій. Тому поки що залишається відкритим питання про створення аналогічного міжнародного органу, який би займався розглядом спорів, що виникали б на підставі положення, передбаченого ст. 22 Угоди про МКС, і реалізацією рішень, які були би результатами розв'язання таких спорів. З іншого боку, практика засвідчує, що переговори зі складних питань між Канадою, Європейським союзом, Японією, Російською Федерацією, Сполученими Штатами Америки, як й іншими масштабними міжнародними акторами, часто відбуваються протягом тривалого часу, є напруженими і не дуже продуктивними. Та й відносини

між такими акторами загалом є далеко не безхмарними. Крім того, поки що немає будь-якої практики переговорів на підставі положень, передбачених ст. 22 угоди про МКС, не кажучи вже про відповідну стабільну результативну практику.

Коли ситуацію віддано на відкуп переговорам, то, як засвідчує життя, такі переговори часто є вкрай складними. До того ж ситуація породжує випадки викрадення (й тощо) людей представниками силових структур, які часом легалізуються судовими рішеннями, а також, як зазначалося, знаходять далеко від досконалого юридичне регулювання в нормативно-правових актах, зокрема в позитивному кримінальному праві.

З іншого боку, з позицій права, організаційної практики та інших чинників процес реалізації колізійних положень також часто може бути складним.

Про переваги зазначених варіантів судити складно, зокрема через те, що ряд характеристик таких варіантів може бути як їхніми перевагами, так і їхніми недоліками – залежно від рівня наукової розробленості, позитивно-правового регулювання, правозастосовної практики та інших чинників. Так, притаманна дипломатії гнучкість і диспозитивність в одних випадках може виявитися ефективним рішенням ситуації а в інших – неефективним. А притаманна колізійним положенням юридична певність в одних випадках може дозволити полегшити вирішення питань, а в інших випадках завадити потребі гнучкого підходу.

Ймовірно, задалегідь однозначно неможливо стверджувати, що другий варіант, попри таку його перевагу, як вищий рівень реалізації принципу кримінально-правової (матеріально-правової) певності, виявиться кращим, ніж перший. Водночас, як видається, варто спробувати втілити цей варіант у життя. Хоча навіть досягти прийняття відповідного міжнародного договору буде складно, зокрема через відмінності між юрисдикціями (менталітетом, прагненнями, економікою, технічним оснащенням, мораллю, релігією, політикою, правом тощо). Водночас спільних рис між юрисдикціями вистачить, що є досить обнадійливою обставиною.

Не виключено, що в майбутньому (незалежно від того, як питання кримінальної юрисдикції в космосі будуть регулюватися позитивним правом) на практиці (правомірно і (або) неправомірно) застосовуватимуться як переговори, так і ідеї у виді матеріально-правових (за ідейною природою) колізійних положень. Це породить як апологетику такого стану справ, так і протидію йому.

У подальшому, швидше за все, постануть й інші юрисдикційні питання кримінально-правової природи, пов'язані із життєдіяльністю людини в космосі. Це вимагатиме реалізації принципу правової певності, протидії відчуженості і перенасиченості у сфері космічного кримінального права. Ось декілька прикладів.

Незабаром можуть з'явитися штучні космічні тіла, які перебуватимуть у спільній власності членів міжнародних міжурядових і приватних угод щодо використання таких тіл. Викладене також є актуальним для України, враховуючи її космічний статус, зокрема майбутній. (Більше того, хоча зараз міжнародним правом і заборонено національне привласнення космічного простору, але це не означає, що в майбутньому правомірно або *de facto* виникатиме спільна власність держав і подібних юрисдикцій на природні космічні тіла). Зрозуміло, що на таких тілах територіальний принцип дії кримінального права реалізовуватися не стане (не буде підлягати реалізації), що краще безпосередньо передбачити в позитивному праві, не покладаючись на його тлумачення. Тема стосується, зокрема, можливої появи спільних для держав-партнерів орбітальних елементів МКС. Зараз питання зводиться до того, що модуль МКС «Коламбус» Європейського космічного агентства є понаддержавною структурою, що саме по собі непросто (постає тема домовленостей між відповідними європейськими державами), але Європейське кос-

мічне агентство є уніфікованим членом Угоди про МКС, і це не робить ситуацію ще складнішою. Якщо всередині тіла, яке перебуває у спільній власності, (зокрема, орбітального елементу) або на ньому буде вчинено злочини громадянином (членом персоналу) певної держави проти громадянина (члена персоналу) тієї самої держави, то складностей із визначенням юрисдикції не виникає. Для таких ситуацій в Угоді про МКС не потрібно передбачати нові ідеї. А ось випадки (як і їх юридичний режим), в яких усередині такого тіла або на ньому громадянином (членом персоналу) однієї держави-партнера буде завдано шкоду громадянину (члену персоналу) іншої держави-партнера або такому тілу, Угодою про МКС не передбачено. В юрисдикціях на кшталт Російської Федерації вирішувати такі питання шляхом надання положенням Угоди про МКС певного розуміння було би неправомірним, оскільки, враховуючи зміст відповідних ідей, це було би не тлумаченням, а *de facto* правотворчістю. Втім, не можна виключати повноважень американських судів на таке вирішення.

Що ж стосується юрисдикцій, в яких суди здебільшого не є правотворцями, і в кримінальному праві яких передбачено зазначені колізійні положення «монопольного» виду, то юридичний режим зазначених питань потребує дублюючого відображення в Угоді про МКС і позитивному кримінальному праві, прийнятому національними законодавцями таких юрисдикцій. Щодо юрисдикцій такого виду ідентичний підхід повинен розповсюджуватися на юридичне регулювання майбутніх штучних космічних тіл.

Також необхідно вирішити (підлягають обмірковуванню відповідні тлумачення та реформування положення, передбаченого ст. 22 Угоди про МКС та інших юридичних актів) питання кримінально-правової юрисдикції на борті космічних апаратів під час їх перебування у стані стикування із МКС, як при зачинених, так і при відчинених дверях. Зараз це стосується кораблів «Союз» і приватних комерційних кораблів, а в недалекому майбутньому буде стосуватися наступників спейс-шатлів, пристикованих апаратів зв'язку тощо.

Постане питання і щодо розповсюдження юрисдикції на кримінальні правопорушення, вчинені особами, які не є членами персоналу космічних кораблів, зокрема МКС. Це, скажімо, пасажери (зокрема, космічні туристи), контролери, сторонні особи, рятувальники, пірати.

Г. Мороз каже, що юрисдикція Міжнародного кримінального суду розповсюджується на ряд злочинів, учинених у космічному просторі [34]. Справді, в подальшому, можливо, доведеться розвивати положення про космічну юрисдикцію Міжнародного кримінального суду та схожих майбутніх інституцій космічного масштабу, які, не виключено, буде створено.

Ще одне відоме питання, яке потребує більш досконалого регулювання, – це колізії між правом, якому підпорядковуються космонавти, і наказами керівництва космічної місії.

Існує ідея про потребу запровадження кримінальної відповідальності держав (тоді вже можна казати і про ідею кримінальної відповідальності адміністративно-територіальних одиниць). Ймовірно, ця ідея буде обговорюватися активніше у зв'язку з подальшим використанням космосу. Ідея же про більш широкі інституції (міжнародні організації, планети, системи природних космічних тіл (як-от сонячні системи), системи штучних космічних тіл, системи природних і штучних космічних тіл, галактики і т. ін.) у контексті життєдіяльності людини, груп людей, суспільства як суб'єктів правовідносин, зокрема як суб'єктів кримінальних правовідносин, залишається науковою фантастикою. Поки що. Більше того, існує ідея створення космічного кримінального кодексу, яку можна вважати «гілкою» ідей про створення всесвітнього космічного кодексу і всесвітнього кримінального кодексу. Зараз ці питання перебувають на межі науки і фантастики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Sputnik Kazakistan. Трещина в корабле появилась еще на этапе сборки в цехе в Королеве и некоторые сотрудники о ней знают, сообщают источники в космической отрасли. URL: <https://ru.sputniknews.kz/space/20180905/7097408/mks-utechka-prichiny.html> (дата обращения: 14.11.2019).
2. Baker M. NASA Astronaut Anne McClain Accused by Spouse of Crime in Space. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2019/08/23/us/nasa-astronaut-anne-mcclain.html?action=click&module=Top%20Stories&pgtype=Homepage> (application date: 14.11.2019).
3. Глушков В.О. Виникнення та перспективи розвитку кримінально-правових відносин у космічній сфері. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності* : мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18–19 жовт. 2018 р.) ; редкол. : В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2018. 552 с. С. 219–225.
4. Житний О.О. Просторові аспекти чинності національного кримінального закону: деякі проблеми регламентації. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 59–69. URL: <http://files.visnikkau.org/200000810-b84f1b94df/%D0%96%D0%B8%D1%82%D0%B%D0%B8%D0%B9.pdf> (дата звернення: 14.11.2019).
5. Сверба Ю.І. Космічне кримінальне право. Кримінальна відповідальність на Місяці. *Відповідальність за кримінальні правопорушення у сучасному вимірі* : мат. Інтернет- конф., присвяченої пам'яті українського криміналіста, професора Л.В. Багрій-Шахматова (м. Одеса, 27 груд. 2013 р.). Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія». Кафедра кримінального права, 2013. 262 с. С. 55–59.
6. Gorove S. Criminal Jurisdiction in Outer Space. *The International Lawyer*. 1972. Iss. 6. URL: <https://scholar.smu.edu/til/vol6/iss2/7/> (application date: 12.11.2019).
7. Blount P.J. Jurisdiction in Outer Space : Challenges of Private Individuals in Space. *Journal of Space Law*. 2007. Vol. 33. P. 299. URL: https://www.researchgate.net/publication/228227432_Jurisdiction_in_Outer_Space_Challenges_of_Private_Individuals_in_Space (application date: 14.11.2019).
8. Marcelín V.I.C. Applicable normative to International Space Criminal Law. *International Astronautical Federation*. 2016. URL: <https://iafastro.directory/iaf/archive/browse/IAF-16/E7/IP/34314/> (application date: 14.11.2019).
9. Hardenstein T.S. In Space, No One Can Hear You Contest Jurisdiction: Establishing Criminal Jurisdiction of the Outer Space Colonies Tomorrow. *The Journal of Air Law and Commerce*. 2016. Vol. 81. Iss. 2. URL: <https://scholar.smu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=jalc> (application date: 12.11.2019).
10. Gohd C. Who Investigates a Crime in Space? *Space.com*. 2019. URL: <https://www.space.com/who-investigates-space-crime.html> (application date: 14.11.2019).
11. *Journal of Space Law*. 2004. Vol. 30. URL: <https://docplayer.net/43868183-Journal-space-law-spring-2004-volume-30-number-1.html> (application date: 14.11.2019).
12. Ганенков Е.О. Перспективы международно-правового регулирования аэрокосмической навигации : дис. ... кандидата юр. наук : 12.00.10 «Международное право. Европейское право». Москва, 2015. 184 с. С. 63–75.
13. Space Activities Act : Law of Australia of 1998. №. 123. URL: <http://www.comlaw.gov.au/Details/C2004C01013> (application date: 14.11.2019).
14. Vissepo V. Reusable Launch Vehicles: Crossroads between Air and Space Law. Montreal : McGill University, 2003.
15. Agreement among The Government of Canada, Governments of Member States of the European Space Agency, The Government of Japan, The Government of the Russian Federation, and The Government of the United States of America concerning cooperation on the Civil International Space Station. URL: https://aerospace.org/sites/default/files/policy_archives/Space%20Station%20Intergovernmental%20Agreement%20Jan98.pdf (application date: 14.11.2019).
16. FAI Sporting Code of 17 April, 2009. URL: https://www.fai.org/sites/default/files/documents/sporting_code_section_8_edition_2009.pdf (application date: 14.11.2019).
17. Fédération Aéronautique Internationale. Statement about the Karman line. URL: <https://www.fai.org/news/statement-about-karman-line> (application date: 14.11.2019).
18. Grush L. Why defining the boundary of space may be crucial for the future of spaceflight. *Theverge.com*. 2018. URL: <https://www.theverge.com/2018/12/13/18130973/space-karman-line-definition-boundary-atmosphere-astronauts> (application date: 14.11.2019).
19. Outer space. *Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Outer_space (application date: 14.11.2019).
20. Astronaut. *Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Astronaut> (application date: 14.11.2019).
21. United Nations. Report of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. Sixty-first session (20–29 June 2018). URL: <file:///D:/D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B8/V1804748.pdf> (application date: 14.11.2019).
22. The Bogota Declaration of 1976. URL: <https://bogotadeclaration.wordpress.com/declaration-of-1976/> (application date: 14.11.2019).
23. Colombia's Constitution of 1991 with Amendments through 2005. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Colombia_2005.pdf (application date: 14.11.2019).
24. The United Nations Office for Outer Space Affairs. Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies. URL: <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/outerspacetreaty.html> (application date: 14.11.2019).
25. Уголовный кодекс Российской Федерации : Закон Российской Федерации, 1996 г. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8292/file/Russian_Federation_CC_am2019_ru.pdf (дата обращения: 14.11.2019).
26. Тюкалова А.А. Действие уголовного закона в космическом пространстве. *Вопросы российской юстиции*. 2015. Часть 2. URL: <http://arbir.ru/miscellany/U18S842E55177-Действие-уголовного-закона-в-космическом-пространстве> (дата обращения: 14.11.2019).
27. Ratner S.J. Establishing the Extraterrestrial: Criminal Jurisdiction and the International Space Station. *Boston College International And Comparative Law Review*. 1999. Vol. 22. Iss. 2. URL: <https://lawdigitalcommons.bc.edu/iclr/vol22/iss2/5/> (application date: 12.11.2019).
28. Гуртовенко О.Л. Колізії vs. баланси в кримінальному праві. *Проблеми законотворчості у світлі сучасних реформацийних процесів* : мат. Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Тернопіль, 15 червня 2017 р.) : Юридична лінія, 2017. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=2124.
29. 29. HU J.C. Someday, Someone Will Commit a Major Crime in Space. *Slate.com*. 2019. URL: <https://slate.com/technology/2019/08/space-crime-legal-system-international-space-station.html> (application date: 14.11.2019).
30. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 21. С. 1. Ст. 920.
31. Chatzipanagiotis M., Moro-Aguilar R. Criminal Jurisdiction in International Space Law: Future Challenges in View of the ISS IGA. *Researchgate.net*. 2014. URL: https://www.researchgate.net/publication/270646335_Criminal_Jurisdiction_in_International_Space_Law_Future_Challenges_in_View_of_the_ISS_IGA (application date: 14.11.2019).
32. Hermida J. Crimes in Space. A Legal and Criminological Approach to Criminal Acts in Outer Space. URL: <http://www.julianhermida.com/dossier/dossiercrimmgill.pdf> (application date: 14.11.2019).
33. Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами від 29 бер. 1972 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_126 (дата звернення 14.11.2019).
34. Мороз Г. Звездные законы: что произойдет, если вы совершите преступление в космосе? *Zen.yandex.ru*. 2019. URL: <https://zen.yandex.ru/media/id/5c6a6affe4bead0af906b7a/zvezdnye-zakony-cto-proizoidet-esli-vy-sovershite-prestuplenie-v-kosmose-5dafde94c31e4900b11d8aae> (дата обращения: 14.11.2019).